

DEJAN VALENTINČIČ

Slovenske manjšine v sosednjih državah – enakopraven del slovenskega naroda ali balast?

Zdi se, da tudi pri dojemanju problematike Slovencev, živečih v sosednjih štirih državah, slovenski narod ni nič manj razdeljen kot pri vseh ostalih vprašanjih, ključnih za narodni obstoj. Dojemanje zamejstva se giblje od čustvenega in pozitivnega do indiferentnega in celo odklonilnega.

Ko je slovenski narod pred dvajsetimi leti dosanjal svoje sanje in so bile ideološke razprtije vsaj na površju začasno potisnjene na stranski tir, je ob občutku zmagoslavja in življenjske moči revitaliziral tudi svoj odnos do rojakov izven matične domovine. Hvaležni smo jim bili za vso pomoč in podporo pri trudu za mednarodno priznanje in obstoj nove države ter z idealizmom gledali na njihovo ohranjanje narodne identitete v težkih okoliščinah. A medeni tedni so kmalu minili. Ljudje so spoznavali, da je nova Švica še daleč, domoljubna čustva so potihnila in enako je tudi zamejstvo pri delu ljudstva padlo v pozabo. Razumevanje slednjega je pri vsakem posamezniku odvisno od njegove lastne samoiniciativnosti in mikrookolja, v katerem živi, v šolskih programih je ta vidik popolnoma zanemarjen in spregledan, enako velja tudi za medije. Poznavanje Slovencev v zamejstvu in rojakov po svetu je pri nekaterih tako slabo, da je očitno problem že samo

razlikovanje pojmov. Tako se nam npr. ob vpisu v iskalnik Google "urad za zamejce" kot najpogostejše iskana kombinacija pokaže "urad za zamejce po svetu". Medel odnos do Slovencev izven meja matične države je pravzaprav le posledica medlega odnosa do naroda kot takega. Zgodovinsko šibka narodna zavest, ki ji ni koristil niti ideološko pogojen odnos do narodnih čustev v času socializma, in še danes prepogosto gledanje na narod kot preživeto paradigmo in zavračanje ideje nacionalne države (tudi v pozitivnem smislu) rezultate kaže v tem, da se ne zgodi redko, da npr. slišimo, da so si koroški Slovenci sami krivi, saj so "na plebiscitu podprli priključitev k Avstriji", ali celo razmišljanje, da naj se pripadniki manjšin prilagodijo temu, da živijo v drugih državah in se asimilirajo v večinsko narodnost. Ko je eden vidnih predstavnikov slovenske skupnosti na avstrijskem Koroškem zaprosil za slovensko državljanstvo, je dobil odgovor, da se prošnja zavrne, saj Slovenija ni

država Slovencev, ampak svojih državljanov.¹ Takšnih primerov naj bi bilo še več. Čeprav se pogosto govori, da so meje padle, je očitno, da so marsikje do svojih rojakov onkraj državnih meja postavljene še zelo visoke mentalne meje. Počutimo se samozadostni, rojaki izven državnih meja pa skorajda moteč element. Uporaba besede zamejstvo danes sicer ni več zaželeno, kar je lepa simbolna gesta, a da se kulturnih meja znebimo (upravnih pač ni mogoče izničiti), čaka še veliko dela. Takšen opis seveda ne velja za vse, a če izhajamo iz domoljubnega vidika, je vsak posameznik s takim mišljenjem preveč. Obstaja še masa ljudi, ki so jim ta vprašanja blizu, se glede tega izražajo in tudi navezujejo stike. Spomnimo, da so bile v času protislovenske gonje na avstrijskem Koroškem v 70. letih organizirane cele skupine, ki so v solidarnost s koroškimi Slovenci hodile protestirat na Dunaj (kdo ve, ali bi bilo tudi danes mogoče aktivirati takšno maso ljudi, vsekakor si pa želim, da ne bo priložnosti, da bi omenjeno izvedeli). Na splošno lahko trdimo, da so večinoma obmejna območja do teh vprašanj bolj dovzetna, bolj, kot pa se pomikamo v notranjost države, manj stika imajo ljudje s tem vidikom naše nacionalne biti.

Tako kot med mnogimi običajnimi ljudmi ni znanja in občutljivosti za ta vprašanja, enako velja tudi v politiki. Predstavnikom oblasti so se drugi zunanje-politični interesi Slovenije vedno zdeli pomembnejši od skrbi za slovenske manjšine v sosednjih državah. Po dvajsetih letih samostojne države lahko ugotovimo, da naši rojaki onkraj meje v Sloveniji nimajo stranke, na katero bi se lahko v zadostni meri zanesli, in da v zadnjih dvajsetih letih nobena slovenska vlada do teh vprašanj ni pokazala primerne občutljivosti. Napak bi bilo sicer trditi, da je slovenska politika popolnoma brezbržna do tega vprašanja, lahko pa opazimo, da ima za aktivacijo zelo visok tolerančni prag. Slovenija se oglasi, protestira, lobira ob večjih težavah (pa še to ne vedno), medtem ko so vsakodnevne tegobe manjšin kar nekako ob strani. Seveda pa

dolžnost Slovenije še zdaleč ni le "prepiranje" s sosedmi, ampak je pomemben predvsem pozitiven vidik podpore, vključevanja, povezovanja, priprava primerne strategije ... Slovenija je svoje manjšine v sosednjih državah vedno gmotno podpirala, ni pa jih znala (ali hotela) enakopravno vključiti v slovenski kulturni prostor. Zadnji takšen primer, ko so bili številni koroški Slovenci zelo razočarani nad reakcijami Slovenije, je bil ob letošnjih pogajanjih avstrijske strani s predstavniki slovenske narodne skupnosti na Koroškem o (ne)izpolnitvi 56 let starih obvez avstrijske države do Slovencev na Koroškem. Politični predstavniki slovenske države so "kompromis o 164 dvojezičnih napisih" pozdravili kot korak v pravo smer in indici celo kažejo, da je slovenska vladna stran že vnaprej vedela, kakšen kompromis bo avstrijska vlada ponudila koroškim Slovincem, in so bila pogajanja zgolj provizorična. In kaj t. i. kompromis (oz diktat, kot ga je imenoval predsednik Zbora narodnih predstavnikov pri Narodnem svetu koroških Slovencev Jože Wakounig) pravzaprav prinaša? Sporazum je sestavljen iz treh delov: kraji, kjer dvojezični napisi že stojijo, kraji, za katere je dvojezični napis izrecno dosodilo avstrijsko Ustavno sodišče, in kraji, kjer živi vsaj 17,5 % slovenskega prebivalstva. Po tej logiki bi bilo potrebno postaviti 169 dvojezičnih napisov (kar je več kot štirikrat manj od približno 800 napisov, ki bi koroškim Slovincem pripadli, če bi bili postavljeni leta 1955 na celotnem dvojezičnem ozemlju, in 109 manj od aktualne judikature US, ki je postavilo mejo 10 % slovenskega prebivalstva za postavitev dvojezičnega napisa), a celo ta številka se je očitno zdela previsoka in so nekatere kraje odšteli: umaknili so vse kraje, kjer je ime kraja v obeh jezikih enako, ter vse kraje, kjer ne živi nihče več, in tako prišli do domnevnih 164 krajev. A tudi ta številka ni popolnoma točna, dvojezični napis bi namreč po tem sporazumu dobilo le 163 krajev, saj je bila vas Mokrije, ki leži delno v občini Škocjan, delno pa v Dobrli vasi, šteta dvakratno. Morda se na prvi pogled zdi, da razlika

6 krajev ni tako velika in problematična, da bi se zaradi tega sporazum obdržal ali padel, a bistveni problem ni v dvojezičnih napisih, ampak pri vprašanju uradnega jezika. S tem, ko so krajem, ki imajo v obeh jezikih enako ime, vzeli dvojezični napis, so jim vzeli tudi pravico do uporabe slovenščine kot uradnega jezika, ki so jo pred tem, kljub enojezičnemu napisu, imeli. Poleg tega nova ureditev predvideva tudi, da lahko v občini, kjer je slovenščina priznana kot uradni jezik, le-to uporabljajo le prebivalci krajev, kjer so dvojezični napisi postavljeni, prebivalci ostalih krajev pa ne. Takšna ureditev pomeni bistveno poslabšanje pravic v primerjavi z zdajšnjo ureditvijo in je celo smešna, če pomislimo, da bi v tem primeru lahko v takšni občini slovenščino kot uradni jezik uporabljali vsi državljani držav EU, ne glede na to, od kot prihajajo, le prebivalci te občine, ki živijo v krajih z enojezičnim napisom, ne. Naklonjenost slovenskih oblasti takšnemu sporazumu, ki ne pomeni nič drugega kot revizijo Avstrijske državne pogodbe, je zelo težko razumljiva. Ob tem pa se je prav v tem času v avstrijskim medijih (v časopisu Die Standard) pojavila novica, da je slovenski premier ob obisku na Dunaju dejal, da se Slovenija odpoveduje nasledstvu po Avstrijski državni pogodbi. Novica je bila po krivici spregledana, saj gre za zelo problematično potezo, mogoče celo eno največjih zunanjepolitičnih napak Slovenije vse od osamosvojitve dalje. Slovenija je idealni čas za nostrifikacijo ADP sicer gotovo že zamudila in tudi mnenja strokovnjakov o tem, kolikšne so realne možnosti, da bi bil poskus nostrifikacije uspešen, so različne, a dejstvo je, da kljub temu, da Avstrija nasledstva Slovenije pri ADP ne priznava, priznava naši državi status zaščitnice slovenske manjšine v Avstriji.² Takšna odpoved pozicije Slovenije gotovo ne more okrepiti. Problem ADP je tudi v tem, da je to 56 let star dokument in že njegovo dobesedno branje manjšini ne daje zadovoljivega standarda varstva, saj se dejanska situacija v pol stoletja seveda spremeni. Tako ADP pri obveznem šolstvu govori le o nižjih

šolah, ki so bile takrat obvezne, ne pa tudi o vrtcih in višjih šolah, ki so danes obvezni, a ne uživajo primerne zaščite. Podobne težave se pojavljajo tudi pri tisku, kjer ADP določa, da je dovoljen slovenski tisk. Avstrijska stran to razlaga dobesedno, torej to razume le kot prepoved ukinitve, ne zagotavlja pa mu nobenih finančnih podpor. Čeprav Avstrija pogosto trdi, da je ADP zastarela in ni več aktualna, je kljub temu ob več predlogih kompromisov od koroških Slovencev zahtevala, naj podpišejo, da je Avstrija s ponujenim kompromisom v celoti izpolnila obveznosti iz 7. člena ADP. Narodni svet koroških Slovencev je temu ostro nasprotoval, medtem ko ostali dve krovni organizaciji Zveza slovenskih organizacij in Skupnost koroških Slovencev in Slovenk glede tega nista imeli tako jasnega in neomajnega stališča. Ob tem ni odveč omeniti stališča nemške manjšine na Južnem Tirolskem v Italiji, ki kljub zelo visokemu standardu pravic nikoli ni hotela podpisati, da so izpolnjene vse zahteve. Dolgoletni predsednik stranke Suedtiroler Volkspartei Silvius Magnago je to slikovito opisal takole: "Manjšinske pravice so dinamične pravice, če se bo kdaj pojavila potreba, da bi vsak Južnotirolec imel svoj helikopter, bomo pač zahtevali tudi to."³ Idealno pa bi seveda bilo, da bi Avstrija imela tako dobro manjšinsko zakonodajo, da se koroškim Slovencem na ADP sploh ne bi bilo potrebno sklicevati.

V zadnjih stotih letih se je število Slovencev na Koroškem s 100.000 zmanjšalo na 15.000, asimilacija je tudi danes še vedno huda. Kljub pesimističnim trendom je potrebno poudariti, da je biti Slovenec na Koroškem danes bistveno lažje, kot je bilo npr. pred nekaj desetletji, ko si je človek težko naredil večjo sramoto, kot da je znal slovenski jezik. Najtrdnější temelji za manjšino so tisti, ki si jih postavi sama. Koroškim Slovencem je od druge svetovne vojne do danes uspelo postaviti trdne lastne organizacije (politične, kulturne, izobraževalne), ki so pravi tampon slovenstva, a na žalost tudi močno odvisne od finančnih podpor iz Slovenije in Avstrije, kar

jih dela zelo ranljive za vsakokratne politične interese držav in večno željo Ljubljane po dobrih odnosih z Dunajem. Kakšna je torej prihodnost slovenstva na Koroškem? Mogoče je to najbolj izpovedal v eni svojih pesmi Jožko Kovačič, ko v refrenu pravi "upanje naše še živo je, pa čeprav že proti dvanajsti gre". K občutku, da upanje sloni na realnih temeljih, pripomore tudi dejstvo, da v pesmi spremne vokale poje zbor Slovenske gimnazije. Danes na Koroškem deluje približno 100 slovenskih pevskih zborov in 50 gledaliških skupin, za otroke in mlade je na voljo veliko prireditev in izobraževanj na zelo visokem kvalitetskem nivoju (npr. jezikovne počitnice v Novem mestu, teden mladih umetnikov na Rebrci), vse mladinske organizacije (Klub slovenskih študentk in študentov na Dunaju, Klub slovenskih študentk in študentov v Gradcu, Klub slovenskih študentk in študentov na Koroškem, Mlada Enotna lista, Koroška dijaška zveza in Katoliška mladina) so se povezale v skupno zastopstvo SMO (Slovenske mladinske organizacije), se preselili v skupne prostore in svoja jasna stališča pokazale tudi s pozivom vsem trem krovnim političnim organizacijam, da se predstavniki teh organizacij ne morejo v njihovem imenu odpovedati uporabi slovenščine kot uradnega jezika (reakcija na predlagani kompromis o novih dvojezičnih napisih). Neprecenljivo vlogo igrajo tudi Slovenska gimnazija v Celovcu, Dvojezična trgovska akademija in Višja šola za gospodarske poklice v Št. Petru, ki po kvaliteti prekašajo večino enojezičnih šol. Učenje slovenščine je mogoče tudi na 68 dvojezičnih ljudskih šolah, posebej razveseljivo dejstvo je, da so z lanskim šolskim letom v dvojezično prekvalificirali ljudsko šolo v Čajni pod Dobračem v Ziljski dolini, kjer je do sedaj delovala kot dvojezična le ljudska šola v Bistrici na Zilji. Prav v Ziljski dolini je asimilacija najmočnejša in narodnostna situacija že zelo kritična. Treba je sicer priznati, da učenje slovenščine na večini dvojezičnih šol ni na zadovoljivem nivoju in čaka še veliko dela. Problematična je tudi situacija Slovenske glasbene šole v Celovcu, ki

se stalno spopada z veliki finančnimi težavami, saj na učenca dobi več kot štirikrat nižje podpore kot ostale glasbene šole.⁴ Obljubljeno je bilo, da se bo rešitev našlo med pogajanjmi o topografiji, a do tega ni prišlo.

Lep simbolem dogodek se je zgodil leta 2009, ko so koroški Slovenci dobili prvega župana, izvoljenega na samostojni narodnostni listi, ko je Franc Jožef Smrtnik zmagal v Železni Kapli. Bil je kandidat Enotne liste, samostojne politične stranke koroških Slovencev. Posebej pomenljivo dejstvo ob tem je, da najprej ni kazalo na zmago Smrtnika, a je bila velika napaka protikandidata, da je za konec kampanje prihranil argument, da se je Smrtnik v preteklosti privezal na dvojezično tablo, da je ne bi odstranili, in je prav zaradi tega očitno izgubil volitve. Ob tem gre poudariti tudi, da je Smrtnik za zmago moral pred volitvami skleniti zavezništvo s protislovenskim Zavezništvom za prihodnost Avstrije, zaradi česar ga mnogi tradicionalni volivci Enotne liste niso volili.

Poleg Koroške se s krčenjem pravic soočanje tudi Slovenci v Porabju. Novo sprejeta ustava manjšine opredeljuje kot del madžarskega naroda in jim s tem jemlje subjektiviteto. Ali bo s formalnega vidika prišlo do spremembe položaja manjšin, bo sicer odvisno predvsem od tega, ali bo spremembi ustave sledila tudi sprememba Zakona o narodnih manjšinah, ki ustavne določbe konkretizira. A za poslabšanje položaja ni bila potrebna sprememba pravnih aktov, slovensko manjšino je že v lanskem letu prizadelo zaprtje vrtca v Slovenski vesi in občutno zmanjšanje finančne podpore za oddajo Slovenski utrinki, ki je edina televizijska oddaja za slovensko manjšino na Madžarskem in je na sporedu vsakih 14 dni po 25 minut. Zaradi zmanjšanja sredstev je sedaj aktualnih prispevkov le še za 10 minut, v ostalem času pa predvajajo prispevke iz prejšnjih let. Država je sprejela tudi nov medijski zakon, ki je zaradi zelo restriktivnih določb precej negotovosti prinesel še ostalima medijema porabskih Slovencev – časopisu Porabje, ki

izhaja enkrat tedensko na osmih straneh, deloma v narečju, deloma pa v knjižni slovenščini, in Radiu Monošter, ki tedensko ponuja 8 ur programa v slovenskem jeziku. V Porabju je učenje slovenščine trenutno mogoče na štirih osnovnih šolah (v Monoštru, v Gornjem Seniku, v Števanovcih in na podružnični šoli v Sekalovcih), v petih vrtcih (Gornji Senik, Sakalovci, Slovenska ves, Števanovci in Monošter) ter kot izbirnega predmeta na gimnaziji v Monoštru. Kvalitetno poučevanje onemogočajo zelo slabo predhodno znanje slovenščine pri otrocih in tudi slaba usposobljenost učiteljic. Manjšino je v lanskem letu prizadela še zamenjava duhovnika dr. Ferenc Merlija, ki je bil edini slovenski župnik v Porabju in je bil premeščen v madžarsko faro, župnije pa so dobile madžarskega župnika z zelo pomanjkljivim znanjem slovenskega jezika. V času zamenjave se je govorilo o intenzivni in živahni diplomaciji, ki pa je bila očitno neuspešna. Čeprav so se dogovorili, da v Porabje dvakrat mesečno prihaja župnik iz Goriškega in mašuje v slovenskem jeziku, to še vedno pomeni veliko nazadovanje, saj so vse ostale aktivnosti (npr. verouk) v madžarskem jeziku. V Porabju deluje 16 slovenskih društev in skupin, povezani so v Zvezo Slovencev na Madžarskem, ki je krovna organizacija. Poleg Zveze zelo pomembno vlogo igra še Državna slovenska samouprava, ki je zadolžena za odnose z državo. V zadnjih letih je veljala predpostavka, da ima Slovenija od vseh sosednjih držav najboljše odnose prav z Madžarsko, ki pa ima zaradi zgodovinskih okoliščin kar 1/3 madžarskega naroda izven mej matične države, medtem ko znotraj države kar 1/3 prebivalstva predstavljajo manjšine, ki so bistveno številčnejše in močnejše od Slovencev, zato je konstantna težnja Madžarske njihov pomen in vpliv zmanjšati. Zelo težko življenje v času železne zaves in močno izseljevanje v notranjost države zaradi ekonomske nerazvitosti je narodno skupnost težko prizadelo. Vodilna slovenska kulturna delavka v Porabju Marijana Sukič tako ugotavlja, da ima slovenščina domovinsko

pravico le še pri starejših ljudeh, pri mladih je znanje jezika že zelo slabo.⁵

Najštevilčnejša je slovenska narodna skupnost v Italiji. Slovenci živijo v treh pokrajinah dežele Furlanije-Juljske krajine: Tržaški pokrajini, Goriški pokrajini in Videmski pokrajini. Situacije po posameznih območjih so med seboj zelo različne. Brez dvoma danes ni nikjer tako težko biti Slovenec kot v Reziji. Zaprta alpska dolina v Videmski pokrajini je pravzaprav edino območje slovenske poselitve, kjer živi zgolj slovensko prebivalstvo. A zaradi zgodovinskih okoliščin ljudje niso mogli razviti občutka pripadnosti slovenskemu narodu in tako danes v Reziji obstaja močna skupina ljudi, ki se ne poistovetijo s slovensko identiteto in vodijo močno protislovensko gonjo. Nerazvita slovenska identiteta je posledica številnih procesov. Ker je dolina tako zaprta in odmaknjena so bili vse od naselitve dalje stiki Rezijanov z ostalim slovenskim prostorom tako omejeni, da se je narečje razvijalo ločeno od ostalega prostora in je s knjižno slovenščino težko razumljivo.⁶ Do razvoja nacionalne identitete, ki pride s knjižnim jezikom, tako ni prišlo, prebivalstvo je razvilo le lokalno identiteto. Razlog, da se Rezija ni mogla razvijati skupaj z ostalim slovenskim prostorom, je tudi v tem, da je bila do leta 1420 pod posvetno oblastjo oglejskega patriarha, nato do leta 1797 pod Beneško republiko in razen kratke Napoleonove dobe v Avstriji ter od leta 1866 pod Italijo, torej pod drugačno oblastjo od ostalega slovenskega prostora.⁷ Posledica tega je, da je Rezija tudi edino območje slovenske poselitve, kjer v 19. stoletju niso občutili pomladi narodov. Zaradi tako drugačnega narečja tja niso mogle prodreti slovenske knjige, ki so v tem času na drugih robovih narodnostnega ozemlja vzbujale narodno zavest. Kasneje so ključno vlogo pri dvigovanju in ohranjanju slovenske narodne zavesti v Benečiji igrali zavedni duhovniki, tako imenovani "čedermaci", ki so bili edini izobraženci med prebivalstvom. Poleg duhovne oskrbe prebivalstva so skrbeli tudi za šolanje otrok, strokovno izobraževanje

ljudi, dvigovanje kulturne in nacionalne zavesti, pomagali so ljudem v stikih z državnimi organi... Ta izredno pomembna vloga, ki so jo igrali duhovniki, je zelo manjkala v Reziji, kjer so svoje duhovnike izgubili že prej.⁸ Omenjeno distanco do matičnega slovenskega naroda pa so po drugi svetovni vojni okrepila še politična vprašanja, saj so bile na tem območju zelo močno prisotne tajne postfašistične službe, ki jim je z enačenjem slovenstva s komunizmom ljudem uspelo vzbuditi odpor ljudi do rojakov na drugi strani železne zaves. Posledica teh procesov je, da je danes v Reziji močna skupina ljudi, ki je zelo protislovensko nastrojena in poskuša Rezijo na vsak način odrezati do ostalega slovenskega prostora. Ob tem pa je potrebno posebej poudariti, da ta skupina nima točne ideje, kaj naj bi Rezijani dejansko bili, ampak je njihov temelj predvsem protislovenstvo. Občasno trdijo, da so Rezijani samostojen narod, občasno, da so Rusi (ker Rezijani niso čutili povezovalnih elementov z prebivalci sosednjih območij, so vedno mitološko gledali na svoj izvor in tako se je že davno pojavila tudi bajka o ruskem izvoru), včasih da so Furlani (Furlani sicer živijo v sosednji dolini Resiutti), včasih pa kar, da so samostojna rasa. Ta opcija ima trenutno celo župana in večino v občinskem svetu ter tako zelo ovirajo slovenske kulturne delavce, ki so pravzaprav edini, ki se trudijo proti asimilaciji in želijo ohraniti rezijansko narečje, ljudsko petje, ples in navade. Zagovorniki slovenske identitete Rezije so bili v preteklosti že žrtve fizičnega nasilja, stalno pa se nad njimi izvaja verbalni pritisk z žaljenjem, grožnjami ... Raziskovalci Rezije (npr. Milko Matičetov, Pavle Merku) pravijo, da nikjer na slovenskem narodnostnem ozemlju ni dežele, kjer bi bili prebivalci tako navezani na svoje kulturne korenine kot prav v Reziji.⁹ A ta kultura ima med mladimi na žalost vse bolj le še folklorne značilnosti, saj je asimilacija zelo močna in zelo malo otrok še govori narečje. Velika težava v Reziji je šolstvo. Deluje samo ena šola, ki je sicer zaščitena kot manjšinska šola, a teh standardov

ne dosega, saj je rezijanskemu narečju letno namenjenih le sedem ur pouka, poleg tega pa to poučuje nekvalificiran kader. Očitno se slovenska stran to boji problematizirati zaradi bojazni, da bi protislovenska skupina raje pristala na zaprtje šole kot na večje število ur rezijanskega narečja. Slovensko opredeljena skupina v Reziji je organizirana v okviru društva Rozajanski dum, ki ga vodi Luigia Negro, in društva ter folklorne skupine Val Resia pod vodstvom Pamele Pielich. Folklorna skupina deluje že od leta 1838 in je zaradi posebnih plesov zelo poznana tudi v tujini. Rezija je tudi edino slovensko območje, kjer folklora ni bila umetno obujena, ampak se je plesala neprekinjeno. Že več let zelo napeti odnosi so se še zelo poslabšali lani poleti, ko je prvi prebivalec Rezije dobil (po intervenciji državnih oblasti) dvojezično (italijansko-slovensko) osebno izkaznico. Sledile so demonstracije pred občino v Reziji in pred deželno upravo v Trstu, občina je na domove poslala vprašalnik o odnosu do domovine in o obstoju slovenskih čustev v Reziji, občinski svet je izglasoval tudi izstop Rezije iz zaščitnega zakona za slovensko manjšino (do tega bo sicer zelo težko prišlo, saj bi moral to potrditi tudi paritetni odbor za slovensko manjšino in odlok podpisati predsednik republike). Prej kritizirano neizrazito slovensko politiko do zamejstva lahko vsaj, kar se tiče Rezije, označimo kot pozitivno, v danih razmerah bi namreč kakršnakoli intervencija slovenske države situacijo le še poslabšala.

Situacija v Terski in Nadiški dolini je trenutno lažja, saj se Slovincem ni potrebno spopadati s tako sovražnostjo, a asimilacija je kljub temu že močno posegla v te kraje. Med mladimi se narečje in identiteta izgublja. Središče slovenstva v Benečiji je Špeter, kjer deluje edina dvojezična šola v Benečiji, tam imajo sedež tudi Inštitut za slovensko kulturo ter oba časopisa, Novi Matajur in Dom. Prav s šolo pa so se v zadnjem letu pojavile velike težave. Zaradi nedoseganja potresne varnosti so stavbo zaprli in šolo preselili. Najprej so hoteli posamezne razrede razseliti po

različnih krajih, kar bi bilo za šolo lahko tudi usodno, a je slovenskim organizacijam uspelo to preprečiti, tako da so vsi v Špetru, a ne v skupni stavbi. Popravilo prvotne stavbe naj bi trajalo več let. Dvojezično šolo so sicer morali starši v 80. letih dobesedno izsiliti, saj so oblasti njeno ustanovitev hotele preprečiti. Da je bil interes zelo velik, kaže dejstvo, da je že prvo leto dvojezično šolo obiskovalo kar 1/3 vseh otrok. Šola je bila ustanovljena kot zasebna ustanova, podržavljena je bila leta 2001 s sprejetjem zaščitnega zakona za slovensko manjšino, tako da se sedaj financira iz proračuna. Sedaj so starši dali pobudo, da bi dvojezični šoli odprli tudi v Bardi in Tipani. Upajmo, da oblasti tega ne bodo preprečile. V času železne zaves je v Benečiji divjala zelo močna protislovenska gonja, to se je zdaj k sreči umirilo in je življenje lažje. Čeprav je asimilacija kar močna, jo brez dvoma dvojezična šola precej upočasnjuje, odprtje dveh novih šol bi gotovo k temu še pripomoglo. V Benečiji je tako zdaj sočasno organizirana skupina mladih, ki so narodno zavedni in pripravljajo številne prireditve.

V Videmski pokrajini čisto na severu leži še Kanalska dolina, kjer tudi živi okoli 1000 Slovencev. Posebnost doline je ta, da gre za kar štiri-jezično območje – tukaj živijo še Nemci, Furlani in Italijani. V preteklosti je bilo med njimi kar nekaj napetosti, danes pa, vsaj na videz, živijo v slogi. Stopnja pravic slovenske manjšine ni zelo velika, pa tudi narodna zavest precej šibka. Čeprav nekateri mlajši slovenski jezik še znajo, ga večinoma niti za medsebojno komunikacijo ne uporabljajo več, tako da je njegova prihodnost zelo vprašljiva. V zadnjih letih so začeli slovenščino kot izbirni predmet poučevati tudi v osnovnih šolah, za kar je precejšen interes, v Ukvah so se npr. k dopolnilnemu pouku slovenščine vpisali prav vsi učenci. Poleg tega je bil pouk slovenščine (1 ura tedensko) mogoč še v Žabnicah, na Rablju in v Trbižu, a je za prihodnje šolsko leto to ogroženo zaradi krčenja števila šolskega osebja. Osrednja slovenska organizacija v Kanalski dolini je Kulturno društvo Planika, ki ga vodi Rudi Bartaloth.

V Tržaški in Goriški pokrajini je v primerjavi z Videmsko situacija bistveno boljša, a kljub temu vsekakor ni neproblematična. Stopnja narodne zavesti je bistveno višja (to območje je pod Italijo prišlo leta 1920, Videmska pokrajina, razen Kanalske doline, ki je del Italije ravno tako od leta 1920, pa že leta 1866), skupnost je številčno veliko močnejša in poselitev je strnjena. Delujejo številna slovenska kulturna in športna društva. Slovenci so združeni v dve krovni organizaciji – Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo in Svet slovenskih organizacij, del manjšine se politično udeležuje v zbirni stranski slovenske manjšine Slovenska skupnost, del pa podpira in se vključuje v italijanske levičarske stranke. Prav politična razdeljenost boj manjšine za svoje pravice marsikdaj otežuje. Tukaj ni dvojezičnih šol, ampak so šole slovenske, kjer je italijanščina le učni predmet. Posledično je tudi asimilacija šibkejša. A so celo te šole so pod udarom zaradi zmanjševanja sredstev. Za letos je bilo napovedano veliko krčenje osebja, a je uspelo kasneje, preko internacionalizacije problema v evropskem parlamentu, napovedano krčenje preprečiti. Čeprav so šole poimensko zaščitene tudi z Osimskimi sporazumi, Italija tega ne upošteva. Manjšina se vsako leto znova mora boriti tudi proti krčenju sredstev, ki jim pripadajo po zaščitnem zakonu. Letos je manjšino prizadelo še zmanjšanje sredstev iz Slovenije, saj so obema krovnicama organizacijama sredstva kar prepolovili (enako je lani doletelo tudi krovne organizacije na Koroškem). Vzrok težav za slovensko manjšino je še ta, da lokalne uprave (občinske, pokrajinske, deželna) manjšini pogosto niso naklonjene in nočejo spoštovati njihovih pravic. Stalne težave se pojavljajo glede uporabe uradnega jezika, manjka tudi več sto dvojezičnih napisov, ki jih zaščitna zakonodaja predvideva. Dogaja se še, da na območja tradicionalno slovenske poselitve načrtno poseljujejo italijansko prebivalstvo in tako spreminjajo etnično sestavo krajev. Predstavniki manjšine si sicer redno prizadevajo za spoštovanje pravic, a pogosto gre za boj z mlini na veter.

Najmanj poznani slovenski skupnosti sta na avstrijskem Štajerskem in na Hrvaškem. Avstrija obstoja slovenske manjšine na Štajerskem dolgo ni priznala, ampak je trdila da so se v ADP znašli po pomoti. Priznala jih je šele leta 2001, v zameno za to, da je Slovenija priznala nemško manjšino. Ker je bilo na avstrijskem Štajerskem okolje slovenstvu zelo nenaklonjeno, se ljudje niso izpostavljali in sta bila jezik in identiteta omejena na domače ognjišče. Tako je večinoma še danes. Manjšina je številčno šibka in zelo razdrobljena naseljena. Kulturno središče imajo v Potrni, kjer deluje Pavlova hiša, v kateri ima sedež društvo Člen 7, ki ga vodi Susanne Wetlainer. Društvo je bilo ustanovljeno leta 1988, leta 1995 so odprli tudi Pavlovo hišo. Po pripovedovanju Susanne Wetlainer ima društvo danes približno 150 članov, za njihovo delovanje se zanima okoli 1500 ljudi. Ocenjuje se, da naj bi bilo govorcev slovenščine okoli 4000. Društvo ima letno približno pet večjih prireditev, enkrat letno izdajajo svoj časopis Signal. Na nekaterih okoliških šolah je mogoče učenje slovenščine kot izbirnega predmeta, ki ga trenutno obiskuje približno 350 učencev.

Na Hrvaškem je slovenska skupnost številčno kar močna (na popisu leta 1991 se je za Slovence opredelilo 24000 ljudi, leta 2001 pa le še 14000), a se do osamosvojitve o tem ni govorilo. Tukaj gre za mešanje avtohtone manjšine in slovenskih priseljencev na Hrvaško. Slovenci so avtohtono naseljeni na naslednjih območjih: v Primorsko-goranski županiji, Istrski županiji in mestu Zagreb. Kot priseljenci pa Slovenci večinoma živijo po večjih mestih. Najizrazitejše območje slovenske poselitve je Gorski kotar s središčem v Čabru. Avtohtona manjšina je številčno majhna in narodna zavest je šibka oz. povsod sploh ni prisotna, zato posebnih pravic ne uživajo (lokalna samouprava, uradni jezik, dvojezična topografija, manjšinsko šolstvo...). Dopolnilni pouk slovenščine je organiziran v okviru Zavoda za šolstvo, ki pouk organizira za otroke priseljencev, na Hrvaškem pa se v te strukture vključujejo tudi otroci avtohtonih

naseljencev. Dopolnilni pouk slovenščine je organiziran v osnovnih šolah v Buzetu, Čabru, Lovranu, na Reki, v Pulju, v Splitu in v Dubrovniku.¹⁰ Hrvaška je novo ustavo sprejela leta 1990 in v njej omenila tudi slovensko manjšino, ki pa je bila nato pri spremembah ustave leta 1997 izbrisana, predvsem kot posledica slabih odnosov med državama. Lani je bila slovenska manjšina spet dodana v hrvaško ustavo, a je Hrvaška priznala kar 22 manjšin. Osem od njih ne dosega niti števila 1000 pripadnikov, zato so mnogi strokovnjaki zelo skeptični glede realnih pozitivnih učinkih ponovnega imenovanja v praksi. Na varstvo manjšine ustavne določbe sicer ne veliko vplivajo, pomembna je predvsem področna zakonodaja. Slovenci so organizirani v številnih kulturnih društvih, ki so povezana tudi v Zvezo Slovencev na Hrvaškem. Problem društev je predvsem pomanjkanje mladih, saj se vključujejo v hrvaško okolje in se za to ne veliko zanimajo.

Med zadnjim obiskom koroških Slovencev v evropskem parlamentu jih je nagovoril tudi podpredsednik parlamenta László Tőkés, ki je sicer pripadnik madžarske manjšine v Romuniji. Dejal je: "Deset odstotkov slovenskega prebivalstva živi na zunanji strani meje s Slovenijo in niste tako bogati, da bi se lahko odpovedali eden drugemu. Tako mi razmišljamo o teh zadevah".¹¹ Tega se Slovenci sami še ne zavedamo dovolj. Ne le, da v matici ni dovolj občutka za zamejstvo, tudi številni pripadniki manjšin povezovanju s Slovenijo niso naklonjeni, ampak se bolje počutijo omejeni v svoji ozki skupnosti. Slovenija je leta 2006 končno prejela področni zakon, ki to področje vsaj opredeljuje, od leta 2008 imamo ministra za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki bo, upajmo, tudi ostal. Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu pripravlja nove strategije, o sodelovanju z mladimi, z znanstveniki, gospodarskem sodelovanju ..., kar daje upanje, da se bodo stvari postopoma mogoče le spremenile. Za večjo občutljivost ljudi do teh vprašanj bi bilo potrebno temu nameniti bistveno več pozornosti v šolskih programih,

medijih in javnem življenju nasploh. Za to pa je potreben najprej spremenjen odnos politike. Če bi bili ljudje bolj informirani o teh zadevah, bi izvajali tudi večji pritisk na politike, ki bi vedeli, da morajo do tega pristopati jasno in z občutkom. A tukaj smo že pri začaranem krogu jajca in kokoši. Gotovo je le dejstvo, da je za živ in pristen odnos do Slovencev v zamejstvu (in enako tudi po svetu) potrebno najprej imeti odnos do slovenstva kot takega, kjer narodna pripadnost ni le folklorna značilnost, ampak temelj prihodnosti.

1. Družina, Slovenec z dušo in srcem, 1. 5. 2011.

2. Borut Bohte in Mirjam Škrk, Pomen ADP za Slovenijo in mednarodni vidiki njenega nasledstva, *Pravnik* št. 11/12, leto 1997.

3. http://www.primorski.it/stories/alpejadrans/118729_umrl_silvius_magnago/.
4. http://www.nsk.at/docs/brosura_slo.pdf.
5. Svetinja kulture, Družina, 18. 7. 2010. <http://www.druzina.si/icd/spletnastran.nsf/all/48D9D97F5865D226C1257760003E2105?OpenDocument>.
6. R. Dapit, Rezija, Družina, 2001, str. 14.
7. M. Šekli, Jezik, knjižni jezik, pokrajinski oz. krajevni knjižni jezik: genetskojezikoslovni in družbenostnojezikoslovni pristop k členjenju jezikovne stvarnosti (na primeru slovenščine). *Aktualizacija jezikovnozvrstne teorije na Slovenskem: členitev jezikovne resničnosti*. Obdobja, št. 22. Ljubljana, 2004, str. 48.
8. M. Cenčič, Beneška Slovenija in njeni čedermaci, *TIGR*, 2008, str. 47, 143.
9. M. Komac, Rezija/Resia. Zapis o ljudeh na zahodnem obrobju slovenskega etničnega ozemlja, *Razprave in gradivo*, 1987, str. 153.
10. Dopolnilni pouk slovenščine: http://www.zrss.si/slovenscina/hrv/gradiva/GRA_Dopolnilni_pouk_slovenscine_13feb09.pdf.
11. Posvet o narodnih manjšinah, <http://volksgruppen.orf.at/slovinci/novice/stories/148675/>.